

הלאכת מחשבת

דיון לעומק בנושאים עיוניים ~ רעיונות והערות ~ בפרשת השבוע

פרשת השבוע "כי תשא" (ובו ג' עניינים בביאור הפרשה ופרק "נחשבה")

"מתוך ההפיכה" (סיפור היסטורי מפעים מהעבר הלא רחוק)

פרק י"ט "הבית המסתורי"

מאיזה גיל מתחייבים לתת מחצית השקל?

הנדון: פלוגתת הראשונים הרמב"ם והרמב"ן עם החינוך והרע"ב ועוד אם מן עשרים שנה מתחייבים או מגיל י"ג שנה ויום אחד.

בדין שיחשבו מבני כ"י אלא מבני י"ג שנים ויום אחד כיון שהם כבר גדולים וברי כפרה.

ברם יש לתמוה על כך, דבמשנה בשקלים (פ"ר א' משנה ד') איתא: אמר ר' יהודה, העיד בן בוכרי ביבנה, כל כהן ששוקל אינו חוטא, אמר לו ר' יוחנן בן זכאי, לא כ"י, אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא, אלא שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן, וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל, הואיל ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו, היאך נאכלים? וברע"ב (וכן הוא ברש"י ותוס' מנחות דף כ"א ע"ב) ביאר דבן בוכרי ור' יוחנן בן זכאי נחלקו בפירוש 'כל העובר על הפקודים' דבן בוכרי דורש כל העובר על צבא הפקודים וכיון ששבט לוי אינו עובר על הפקודים נפטרו מליתן את מחצית השקל ואם יתנו הרי יביאו את העומר ושתי הלחם מכספם הם וזה יחשב מנחת כהן עליה נאמר דין כליל תהיה שטעונה הקטרה על גבי המזבח ואינה נאכלת לכהנים, ואילו העומר ושתי הלחם ולחם הפנים נאכלים לכהנים ואם יתנו מחצה"ש יכשילו את הכהנים שיאכלו מנחת כהן, לפיכך אינם תורמים כלל כדי שלא להכשיל, ואילו ר' יוחנן בן זכאי סובר כל העובר על ים סוף וזה כולל את הכהנים והלוויים, לפי"ז חייבים ואם אינם נותנים הם חוטאים. וא"כ המחלוקת היא בפשט הפסוק כל העובר, אם הולך על אלו שצריכים לעבור בצבא העבודה או העוברים בים סוף, ולא הוי הנדון כביאור הרמב"ן, דיש הפרש בין תרומת האדנים לתרומת הקרבנות, דרק בתרומת האדנים נאמרה ההלכה של כל העובר על הפקודים ובזה הכהנים והלוויים יהיו פטורים, אבל לגבי תרומת מחצית השקל שהיא תרומת הקרבנות לא נאמר כל העובר וכל הכלל חייבים בהבאת הקרבנות שזה כולל את הכהנים ולוויים (לפי"ז יש להקשות למה נשים תהיינה פטורות ממחצית השקל הלא אף הן בכלל חייבי כפרה וכמו כן אף הן עברו בים סוף. ומאידך ניתן להקשות איפכא, כיון שלהלכה קיימ"ל כדברי ר' יוחנן בן זכאי שכל כהן שאינו שוקל הרי הוא חוטא א"כ פירוש הפסוק הוא כדברי ר' יוחנן בן זכאי כל העובר על ים סוף וא"כ בודאי שיש לחייב כל בן י"ג שנים ויום אחד שהביא

איתא בפרשה (פ"ר ל' פס' י"ג י"ד) "זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה לה' כל העובר על הפקודים מן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת ה"י".

פשטות לשון הפסוק מורה שרק מגיל עשרים שנה מתחייבים במחצית השקל, כיון שזהו הגיל שמתחייבים בצבא. וכפרש"י: לימדך כאן שאין פחות מן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים". וא"כ לעניין מחצית השקל נחשב בן י"ג שנים ויום אחד כקטן. והכי איתא להדיא בחינוך (מצוה ק"יח) וכן נקט בפירוש רע"ב במס' שקלים (פ"א משנה ג') בד"ה קטנים, אפילו הביאו שתי שערות והוא פחות מן עשרים. וכן פסק זאת הרמ"א להלכה (או"ח סי' תרצ"ד ס"א). ברם הרמב"ם (פ"א מהל' שקלים הל' ז') כתב שכל בן י"ג ויום אחד שהביא ב' שערות נחשב כגדול וחייב ליתן מחצית השקל. וכן היא דעת הרמב"ן ז"ל בפירושו על הפסוק.

ולכאורה צ"ע בדבריהם, אמאי חייבו בן י"ג שנים ויום אחד במצוות מחצה"ש והלא איתא בפסוק "כל העובר על הפקודים" והרי בני י"ג שנה לא עברו על הפקודים רק מגיל עשרים שנה ומעלה. אכן בדברי הרמב"ן בפירושו נראה שכמה מנינים היו במשכן שאינם קשורים זה לזה, אחת היא לתרומת האדנים ובזה הייתה יד כולם שווה, אחת אחרת לתרומת המשכן ובזה נתנו כל אחד לפי נדיבות לבו ועוד אחת הייתה לתרומת הקרבנות. והנה לעניין תרומת הקרבנות לא היה החיוב מגיל כ"י ולמעלה אלא מבני י"ג שנה (שהרי מגיל זה מתחייבים בכפרה, ממילא חייבים הם בקרבן לכפר על עצמם) וכן פשטות הלשון של המשנה בשקלים מורה כי הפטור הוא בקטנים, דלא מצינו בשום מקום שבני י"ג שנה ומעלה יתכנו בשם קטנים בשום עניין ולמה נקטה כאן המשנה לשון קטנים? אלא ודאי קטנים ממש, ורק לעניין תרומת האדנים נאמר הלשון "כל העובר על הפקודים" שבא לציין שרק אלו שנתחייבו בצבא הם החייבים בתרומת האדנים ובזה אכן יהיה החיוב מגיל כ"י שנים, אבל לגבי תרומת מחצית השקל שבאה לצורך הקרבנות אינו

לו פירות שראויים לאכילה, שהרי לאחר הביטול ראויים הם לאכילה ונמצא משתרש ממון של חברו? והעלו בירושלמי דיש לחלק את השבח בין שניהם, כלומר שיש לדון שמכח שניהם הושבחו הפירות והרי הם כשותפים ברווח. ואי נימא שאין ביטול בממון כלל היאך נחשיב שהושבח בין שניהם והלא ממונו של הכהן הוא והיאך יהנה ישראל מממון חברו? אלא ודאי שדברי הירושלמי אמרינן ביטול ממון, כך העלה בשו"ת "עמודי אור" (סימן נ"ה).

(ברם יש לעיין בזה, שהרי בפועל כשנפלה הסאה לא היה לכהן בסאה יותר מדמי עצים וא"כ באמת לא הוי ממון הכהן סאה שלימה אדרבה להיפך, אם יקבל מחצה הרי הוא מקבל ממון של ישראל, שהישראל השביחו מכוח ממונו שביטל את האיסור, אם לא שנאמר שכוונתו כך היא, שאף שבעת הנפילה היה שוה רק דמי עצים, אבל לאחר שבטל האיסור חזר להיות ממון הכהן סאה שלימה ורק מכיון שנתערבה ולא ידעין איזו סאה שלו היא משיב לו הישראל סאה של תרומה, אלא שאינו נותן לו סאה שלימה רק חצי סאה, הרי שבפועל מכוח הביטול הרוויח ישראל חצי סאה ולכאורה אי לא מהני ביטול בפועל מה אכפת לן שעזר לו הישראל לעשות את הסאה טהורה אבל בפועל הייתה לו לכהן סאה ונמצא ישראל מרוויח חצי סאה אלא ודאי מועיל ביטול).

ובשו"ת פרי יצחק (ח"א ס"י נ"ה) העלה מהגמ' בנדרים (דף נ"ח ע"א) כל דבר שיש לו מתירין כגון טבל מעשר שני הקדש וחדש לא נתנו בהם חכמים שיעור, משמע שהקדש אינו בטל רק מדין שיש לו מתירין וכל דבר שיש לו מתירין אינו בטל אפילו באלף. ואלמלא הוי הקדש דבר שיש לו מתירין היה בטל בסוג ביטול מסוים, ולכאורה אם לממון אין ביטול למה צריכים לטעם שהקדש יש לו מתירין תיפוק ליה דלממון אין מועיל ביטול כלל? והעלה שם דהסברא היא משום דהחפץ עצמו מתבטל ואין לו שם חפצא של הקדש, רק יש למבטל חוב להקדש, ברם בעניין זה דן גם בשב שמעתתא (ש"ו פ"ד) ואף הוא הקשה כן על הגמ' בנדרים אלא אתי מטעם אחר למה מהני ביטול, משום דהקדש אין לו דין ממון רק דין איסור (שאין הלכה של גזילה של ממון בהקדש אלא דין מעילה שנהנה מרשות הקדש ואינו מחמת דין גזילה כיון שאין זו רשות בעלות שמחמת הממון שלה אין רשות לזר ליהנות אלא הלכה שהגבוה אסר ליהנות מממון שניתן להקדש.

מעתה, יש כאן נדון שלם אי חפץ ממוני שייך להתבטל, כפי שהעלה בפרי יצחק, דבאבני מלואים השווה ממון הקטן לגבי מחצית השקל לקב חיטין שנתערב בעשרה קבין של חברו שאין הממון מתבטל ואף מטבע של קטן אינה בטלה בממון הכלל, ממילא אי אפשר יהיה לקנות קרבנות בשל ממון הקטן שאינו מוקנה להקדש, אבל אליבא דהפרי יצחק וכן נראה שזו סברת "שער המלך" יש ביטול של מטבע עצמה מצד החפצא

שתי שערות במחצית השקל, ויש לתמוה על כל הראשונים שסוברים שהחיוב הוא

ב"שער המלך" (פ"א מהל' שקלים הל' א) תמה על שיטות הרמב"ם והרמב"ן שמחייבים מגיל י"ג שנה ואילך במחצה"ש, מהא דאיתא בשקלים (משנה ה') "קטן ששקל שקלו מקבלים הימנו" והנה בשלמא אליבא דרע"ב וסייעתיה דמפרשים קטן פחות מכ' שנים אתי שפיר, שהרי ראוי הוא להקנות לפיכך אם הפריש נוטלים ממנו. ברם אם נפרש כשיטת הרמב"ם והרמב"ן, דקטן היינו פחות מ"יג שנים, יש לתמוה, שהרי קטן אינו ראוי להקנות, ואף שמעונת הפעוטות (כבני ז' שנים) יכול להקנות ברם כ"ז רק מדרבנן, אבל מדאורייתא אינו בר הקנאה כלל עד שיגיע לגדלות, א"כ לא הוי מסירתו להקדש ראוייה ואי אפשר לצרף מתנתו למניין התרומות (ולכאורה תלי בשאלה בראשונים ז"ל אי קניין דרבנן מהני לדאורייתא יש לומר דלאחר שכבר תיקנו לו קניין חל הקניין שהקנאה שלו לבדק הבית מהני מדאורייתא, לפיכך שפיר נוטלים ממנו) ושקיל וטרי בזה רבי יצחק נוניס טובא ולבסוף אסיק בעניין דבטיל ברוב, ואף דמטבע הוי דבר חשוב ואינו ראוי להתבטל? כל זה הוא מדרבנן אבל מדאורייתא חייל ביטול (ודלא כתוסי' במעילה דף כ"א ע"ב ד"ה פרוטה שהסיק דמטבע אינה בטילה כלל) לפיכך נוטלים ממנו שקלו (ברם יש לתמוה ע"ז בשלמא אי נטלו בלא ידיעתם לא יקשה היאך לא חיישינן למתנתו שלא תעכב אם אין מטבע בטלה, על זה מתרץ שם שפיר דמדאורייתא המטבע בטילה ברוב, ברם יש לתמוה איך לכתחילה נוטלים את שקלו אף שידועים שהוא קטן ואינו בר הקנאה, אם לא שנאמר שמצרפים לזה עוד רבן דכיון שהגיע לכלל עונת הפעוטות ומדרבנן הקנאתו הוי הקנאה לפיכך נוטלים שקלו, אלא דמ"מ קשה שהרי מדאורייתא לא חלה הקנאה ואם יטילו זאת בין כל המטבעות לא תתבטל כיון שמטבע אינה בטילה, ע"ז תירץ דמדאורייתא חייל ביטול לפיכך לא חיישי ליטול אף מן הקטן ועדיין הדברים דחוקים מאד).

ובאבני מילואים (סי' כ"ח סקל"ג) תמה בדברי "שער המלך" מהא דאיתא במס' ביצה (דף ל"ח ע"ב) גבי נתערב לאדם קב חיטין בעשרה קבין של חברו יאכל הלה וישמח? דמוכח מינה דאין ביטול לממון כלל ורק באיסורים חל דין ביטול וא"כ אף אם מהני הקנאה לקטן מדרבנן כיון שמדאורייתא לא מהני הקנאה הרי זה ברשות הקטן ולא יועיל בזה ביטול? ברם באמת איכא בזה נדון בירושלמי במס' תרומות (פ"ה ה' הלכה ג') בעניין סאה תרומה טמאה של ראובן שנפלה במאה חולין של חברו שמתבטלת אצל חברו ואינה מטמאה כלל ומותר לאכול את הסאה אלא שבעל החולין חייב ליתן סאה אחת לכהן. ויש לדון אלו פירות חייב הוא להשיב לכהן? שהרי בעת הנפילה לא היו הפירות ראויים לאכילה כלל רק להסקה נמצא שהפסיד לכהן רק דמי הסקה שזה דמי עצים בעלמא, או שצריך ליתן

שלו, כאילו שלא ניתן ממנו כלל, אלא הוא שייך לציבור שיעשה בו ככל הנדרש בלא כל שייכות אליו, כיון שכן איכא אומד דעת כזה שאדם נותן מתנתו בנתינה גמורה בלי כל שיקול אחר ובלא זה חסר בערך הנתינה, אף שהממון כבר ניטל ממנו לצורך ההקדש אבל הוא יהיה בגדר נדבת היחיד, לפיכך כל שנותן את נתינתו מכוח המצוה שיודע שמחויב בה כמצוות מחצית השקל אין לו בזה שום חשבונית, לפיכך אגן סהדי דהנתינה היא גמורה, אבל כל היכא שהנתינה באה מכוח התנדבות היחיד בכהאי גוונא צריכים אנו ראה ברורה והחלטית שכך גמר בדעתו שכספו ינתן לבדק הבית בלי כל שייכות אליו ובה בעינן מסירה יפה וגמורה (ובזה תיושב היטב קושיית המל"מ הנ"ל, דיש לומר דבנדבת יחיד הוי דברים שבלבו ובלב כל אדם שאין כוונתו בנדבה שאינה חייב מעיקר הדין למוסרה לציבור יפה, כי זה נגד מהות האדם שרוצה שהנדבה תחשב על שמו, אלא אי"כ היא מצוה של כל הקהל וכבר יסד הרשב"א בקידושין שבאומדן כזה אין חסרון של דברים שבלב ודו"ק), לפיכך יש לעיין בקטן אפילו אם הוא הגיע לעונת הנדרים שהוא מופלא סמוך לאיש האם יש לו כוח מסירה יפה במקום שאין ליקח מנדבת היחיד וזו למעשה עצם התמיה לכל אורכה.

ברם מצינו בספרי זוטא (פרשת פנחס) וז"ל י"צו את בני ישראל, משל ציבור התמידין באין, בני ישראל להזהיר גדולים על ידי הקטנים להנהיגם במצוות. וצ"ב מה כוונת הספרי בזה, ובפירושו "אמבואה דספרי" ביאר את כוונת הדברים, דהאבא יכול לשקול אף עבור בנו הקטן, כפי ששינו במשנה בשקלים (פ"א משנה ה') ואין הכוונה מדין חינוך קטן שהרי זה אינו אלא מדרבנן ולכאורה משמע בספרי שזה דין דאורייתא אלא צ"ל שנתחדשה הלכה שהאבא יכול לשקול אף עבור בנו הקטן אף שבנו פטור מלשקול את שקלו.

והדברים צריכים ביאור, מהו גדר דין זה וכי יכול אדם ליתן פעמיים? והלא נאמרה ההלכה בו 'העשיר לא ירבה והדל לא ימעטי', דאין ליתן לנדבת הקרבנות רק מחצית השקל ותו לא? ברם הכוונה בזה פשוטה, שרק אם בא ליתן שקלו לחיובו ורוצה להוסיף בזה מזהירה התורה שאי אפשר ליתן מעבר למחצית, אבל יכול ליתן עבור מישהו אחר, ונתחדשה בזה הלכה שיכול ליתן עבור חיוב של חברו (כגדר זכין לאדם ע"י אחרים) וחיוב זה הוא חיוב חדש ששייך לשקלו של השני שלא רק החייב צריך ליתן אלא יכול הוא להפריש על חברו, ואין זה בגדר מתנת יחיד שצריך למוסרה יפה לציבור אף שאינו חייב בזה מעיקר הדין אלא הרי זה כשוקל את חיובו מעיקר הדין, וכפי שכלפי עצמו לא נאמרה ההלכה שצריך למסור לציבור יפה, אף בזה נתחדשה ההלכה שיכול אחד להפריש לחבירו מעיקר הדין והוי מחויב מעיקר הדין.

ואולי אף באותו גדר דין נתחדשה ההלכה במופלא סמוך לאיש וע"ז נתכוין הגרעק"א, דכאשר מופלא

שמפקיע ממנה שם ממון של הקטן רק שיש חיוב של הקדש כלפי הקטן, ואינו דומה לקב חיטין שנתערב בעשרה קבין של חברו שהנדון הוא שיוכל השני ליהנות מכל החיטים ולא לשלם לחברו כדין ביטול גמור שאין יותר שייכות לדבר שהתבטל לשמו הקודם, אבל כאן הנדון אם יוכלו להשתמש בכל המטבעות שנמצאות ברשות הקדש. דהמטבע מצד עצמה בטלה ואיכא רק חוב של הכלל כלפי הקטן שנמחל בלאו הכי כיון שיש לקטן כוח הקנאה מדרבנן מעונת הפעוטות. אבל האבני מלואים סובר שאין מטבע מתבטלת כפי שמוכח מדברי התוס' במעילה (דף כ"א ע"ב ד"ה פרוטה) לפיכך שפיר הקשה על דברי השער המלך.

ברם יש לדון בנושא אחר על דברי הרמב"ם והרמב"ן, ועמד בזה שם בספר שער המלך (ויעיין במנ"י"ח מצוה רצ"ב סק"ד) דאיתא בגמ' ב"מ (דף ק"י"ח ע"ב) אין מקבלים נדבה מן היחיד דחיישינן שמא לא ימסור לציבור יפה יפה, למה לא נחוש במחצה"ש אם ימסור הקטן את שקלו לציבור שמא לא ימסורנו יפה כיון שלא חייב מצד הדין ותשאר כמתנת יחיד ולא נוכל להביא קרבנות שצריכים לבוא מכספי ציבור.

ובגרעק"א (ח"ג סי' י"ב) תירץ דמיירי בקטן שהגיע לעונת נדרים דהוי מופלא סמוך לאיש ועדיין בגדר קטן אלא שלגבי נדריו נחשב כגדול. וצ"ב בדבריו, דמאי מהני זה שהוא בגדר מופלא סמוך לאיש והלא הוא בכלל אלו שפטורים מליתן מחצית השקל הקדש ועדיין יש לחוש שמא לא ימסור את מתנתו יפה ולמה כאן לא חששו (ולגבי התמיה הראשונה של בעל שער המלך היאך קטן יכול להקנות את שקלו הרי אינו בר הקנאה? אפשר דהקנאת מופלא סמוך לאיש הוי דאורייתא דומיא דהפלאה אבל לענין מסירה לציבור לכאורה אין מקום לחלק).

והנה בכל אלו שחייבים ליתן לא בעינן מסירה יפה, אף שבאים מכל יחיד (לא מצינו מי שעורר בענין) כיון שמחויבים בדבר ויודעים שצריך שההקדש יבוא מכל הציבור ודאי כך שיעור הנתינה שכאדם נותן מצד החיוב אין לו פניה ואינה נחשבת כנדבה שבאה מצד רצונו העצמי לפיכך לא בעינן בכל מקום שידרשו לכל הציבור שיתנו לציבור יפה, וכל החשש בא רק במקום שמעיקר הדין הוא פטור לגמרי בזה יש לחוש שמא לא תהיה מסירתו יפה ונשארת הנתינה בגדר מתנת יחיד, לפיכך עדיין צ"ב, גם לענין מופלא סמוך לאיש שמעיקר הדין פטור מליתן, נחוש בזה שמא לא ימסור לציבור יפה.

הן אמת דניתן לתמוה גם להיפך, למה בכלל חיישינן בנדבת יחיד שמא לא ימסור לציבור יפה והלא כלל גדול איכא בש"ס דברים שבלב אינם דברים, למה לא נתפוס את המעשה שלו כעיקר ואת מחשבתו נבטל כדברים שבלב? (וכבר עמד בזה במל"מ פ"ד משקלים הל' ז'). אמנם נראה לומר דגדר נתינה לציבור כך הוא: הממון שניתן באופן שליחיד אין שום שייכות לנתינה

לכתחילה ואין חוששים למסירתו שלא נעשתה יפה ועדיין הדברים צריכים ביאור רב.

עוד אפשר לומר בעניין, דהנה מצינו שאם שקל את שקלו עבור בנו אפילו פעם אחת חייב בה לעולם, ויש לעיין וכי כך יהיה הדין בכל חיוב שקיבל על עצמו פעם אחת שיתחייב בה לעולם (וכבר העיר בזה מו"ר הגאון הגדול רבינו ישראל בונם שרייבר שליט"א גאב"ד ק"ק אשדוד באחד משיעוריו) אלא צ"ל שגם הקטנים שייכים לחיוב מחצה"ש רק שיש להם אפשרות להפקיע את עצמם מכלל החיוב, אבל כל שהכניס עצמו לחיוב עבור בנו הרי הוא חייב עבור כפרת בנו וא"כ הוא הדין כשקטן יתן נתינתו יש לנתנה הזו מקום לחול, ועדיין יש לחלק וצ"ב (אשמח לשמוע דעת גדולי הת"ח המעיינים בדברים).

בעניין שצריכים קרקע כדי לעלות לרגל.

שאמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצו, מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה, תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה, והלא דברים ק"ו, ומה אלו שדרך ליזוק אין ניזוקין, בני אדם שאין דרכן ליזוק על אחת כמה וכמה. אין לי אלא בהליכה, בחזרה מניין? תלמוד לומר, ופנית בבקר והלכת לאוהליך, מלמד שתמצא את אוהליך בשלום. והקשו בגמ' וכי מאחר דאפילו בחזירה, בהליכה למי לי? (כלומר, למה לי את הקרא ולא יחמוד איש את ארצו בעלותך לראות את פני ה' והלא כ"ש, שהרי הולך לקיים את המצוה ושכר זה שהולך לעשות מצוה יגן עליו שלא ינזק) ותרצו דהפסוק הזה אתי לר' אמי, כלומר ארצו בא לומר לנו גדר בחיוב, דמי שיש לו חלק בארץ חייב במצות עליה לרגל ומי שאין לו קרקע אינו חייב בכך.

ובמהרש"א (בחי'דושי אגדה) ביאר טעם העניין, דמי שיש לו פירות, מטרת עלייתו היא לשם קיום המצוה, להביא את פירות הביכורים לכהן ואת פירות המעשר שני כדי לאכלם בירושלים ועל ידי זה ישמח את לב היתום והאלמנה והגר, נמצא שמצות עלייתו היא לשם שמים, לקיים את המצוות. אבל מי שאין לו קרקע ואין לו את המצוות לקיים אפשר שלא תהיה עלייתו לשם שמיים, לפיכך נסמכה לזה המימרא שלאחר מיכן בגמ', אמר ר' אבין בר רב אדא אמר ר' יצחק, מפני מה אין פירות גנוסר בירושלים? כדי שלא יהיו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גנוסר בירושלים דינו, נמצאת עליה שלא לשמה. וכן דרשו זאת למה אין את חמי טבריה בירושלים. ולכאורה יש להבין את סמיכות המימרות, אלא ודאי להורות שכל עניין העליה לרגל כדי לשמוח במצוות שיכול לקיים תוך כדי העליה לרגל, ובשלמא אם יש לו קרקע שיש לה פירות נמצאת מטרת עלייתו בשל המצוות שיקיים עתה אבל מי שאין לו קרקע עלייתו תהיה שלא לשם שמים, לפיכך לא חייבה אותו

סמוך לאיש מוסר את נדבתו הרי הוא כמכניס את עצמו לכלל חיוב מחצית השקל, שכיון שחידשה התורה כוח נדר של מופלא סמוך לאיש כשל גדול אף בנדבת קטן מופלא סמוך לאיש שימסור שקלו לציבור הוא כגדול ממש ששוקל על עצמו ונדבתו מתקבלת לציבור יפה, משא"כ בשומרי ספיחים שאינם חייבים ליתן הספיחים משל עצמם לצורך הציבור ואם יזכו בספיחים לעצמם וימסרום לציבור תהיה זו נדבת יחיד, שהרי לא יתחייב בזה לעולם, לפיכך חששו ע"ז רבן שמא לא ימסור את נדבתו לציבור יפה, אבל במחצית השקל של מופלא סמוך לאיש כיון שהגיע לשיעור גדלות כזו שנדריו נדרים נתנו לו כוח נתינה לגבי מחצית השקל כשל גדול שמוסר את נדבתו

איתא בפרשה (פ' ל"ד פס' כ"ד) **"כי אוריש גויים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמוד איש את ארצו בעלותך לראות את פני ה' אלוך שלוש פעמים בשנה"**.

ובפרש"י: "והרחבתי את גבולך ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול להיראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלוש רגלים הללו". וברא"מ ביאר את כוונתו, דע"כ זה הטעם לשלוש רגלים, דאלי"כ למה פתחה התורה בכי אוריש וכי מה ענין ג' הרגלים לענין הורשת הארץ? וכי מפני שירשנו את הארץ והרחיב הקב"ה את גבולות הארץ לפיכך יש את מצוות שלושת רגלים והלא ענין העליה לרגל הוא ענין בפני עצמו שיהיה לכל אדם חיבור עם הבורא וקבעה התורה שיהיו לזה ג' רגלים קצובים, שיהיה חייב בהם, ואפשר דהוא אף היה כשהיו במדבר. אלא ע"כ דכל גוף המצוה קשורה ושייכת לענין הרחבת הגבול, דאלמלא היה הקב"ה מרחיב את גבולות הארץ והיו סמוכים למקדש כפי שבני ישראל היו סמוכים לו בעת שהיו במדבר וכל מחנה ישראל היו בתוך ג' פרסאות וכל מי שהיה רוצה יכול היה לבוא למשכן בכל זמן שירצה לא היה כל צורך לקבוע ג' רגלים מיוחדים לכך, אבל לאחר שבני ישראל כבשו את הארץ והורחב גבולם אם לא הייתה קיימת מצוות העליה לרגל ג' פעמים בשנה אפשר שהאדם היה מתנתק לחלוטין מהשייכות למקדש מלבד הקרבת קרבן פסח שמחייב כל אחד להיות בירושלים כדי להקריב את קרבן הפסח שהוא חובה לכל.

והנה נאמר בגמ' בפסחים (דף ח' ע"ב) "אמר ר' אמי, כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושואין לו קרקע אינו עולה לרגל. וצ"ב מהיכן הוציא ר' אמי את דינו? ובגמ' שם נראה שלמד זאת ממה שנאמר 'ולא יחמוד איש את ארצו' הלשון ארצו מורה שהיא שייכת לו, והכי איתא התם "תניא איסי בן יהודה אומר, כלפי

כי אם בחו"ל, וא"כ יתכן מאד שבארץ ישראל עצמה לא היו לו ד' אמות, ומיניה משמע דד' אמות אין הכוונה דווקא אדמה חקלאית שמגדלת פירות אלא מציאות ד' אמות בארץ ישראל, דאם הכוונה לקרקע שמגדלת פירות למה נצרכו תוס' לדחוק ולומר שע"כ גר בחו"ל דאלי"כ היאך לא היו לו ד' אמות בארץ ישראל והרי לא די בקרקע אלא צריכים ד' אמות של קרקע שמגדלת פירות כדי שיוכל לקיים על ידה מצוות ביכורים ומעשר שני? אלא ע"כ שד' אמות היינו כל קרקע כמות היא ואפילו אינה קשורה לפירות, ודלא כדברי המהרש"א שהבאנו לעיל, דהא בהא תליא.

ובכנפי יונה הביא את דברי הטורי אבן בריש חגיגה גבי עבדים שאינם משוחררים שפטורים מראיה, ותמה בזה הטורי אבן דאם היו עבדים משוחררים היו חייבים מראיה, וזה תמוה מאד, שהרי לא גרע מגר שפטור מראיה, משום שאין לו חלק בירושת הארץ ולפיכך פטור ממצות ראייה והוא הדין לעבד משוחרר שאין לו קרקע, וא"כ היאך אתרמי שיהיה גר משוחרר שחייב במצות ראייה? ואם נרצה לתרץ דמשכחת לה באופן שקנה קרקע בארץ והלא חוזרת היא ביובל ולמ"ד קנין פירות לאו כקנין הגוף אין זה נחשב "ארצ"י? ותירץ הטורי אבן דאה"נ עבד משוחרר פטור מראיה מדין גר והמשנה שכותבת שדווקא עבדים שאינם משוחררים פטורים מראיה קאי בזמן בית שני שאין היובל נוהג, הואיל ואין רוב יושביה עליה ומיירי שקנה קרקע ואינה חוזרת ביובל והרי יש לו קניין בקרקע ויכול לעלות לרגל, אבל בבית ראשון שנהג היובל גם גר ועבד משוחרר היו פטורים מראיה אף אם קנו קרקע, עכ"ל. והעיר עליו בהגהות 'אמרי ברוך' דמה הקושיא הגדולה של הטורי אבן, דעולם נוכל לומר דהמשנה קאי אף בזמן שנוהג היובל אבל מיירי שקנה שדה שיש עליו בית בנוי ודינה כבתי ערי חומה בהם אין נוהג היובל.

ויש להבין, מהו שורש המחלוקת שביניהם, אם מיירי בשדה בדווקא או אף בבתי ערי חומה? אלא ודאי תלי בשאלה, מה דין ארצ' לענין עליה לרגל, אם מיירי בשדה שמצמחת פירות או אף בבתים, דהטורי אבן למד שצריכים קרקע מגדלת פירות בשביל לעלות לרגל כמו שסבר המהרש"א, אבל דעת האמרי ברוך דכל דקרקע מחייבת לעלות לרגל אפילו אם נבנה עליה בית ולפיכך העמיד את הדין בפשטות בבית שבנוי על גבי שדה, ובזה שייך שפיר שיהיה לגר קרקע בארץ ישראל והיינו כדברי רבי אלעזר משה בביאור דברי התוס' הנ"ל. ובאגרות משה להגר"מ פיינשטיין ז"ל (או"ח ח"ב סי' קי"ג) נקט בפשיטות שגם מי שיש לו בית דירה בארץ ישראל חייב לעלות לרגל, יעו"ש.

ולגוף קושית ה"טורי אבן" כבר עמד בזה בשו"ת נודע ביהודה (ח"ב חל' או"ח סוף סימן צ"ד) ומתרץ את קושית הטורי אבן בפשיטות, דמשכחת לה בגר שיש לו קרקע בירושה שאינה חוזרת ביובל, וכגון נשא גר אשה בת ישראל שיש לה קרקע ומתה וירש אותה בעלה

התורה בעליה, כדי שלא יגיע לידי מצוה שלא לשמה, עכ"ל יעו"ש.

והדברים תמוהים מאד, וכי עצם המצוה לעלות לרגל אינה מצוה בפני עצמה? שהרי כשעולה לרגל כי התורה ציוותה עליו לעלות ועושה כן בלי פניה זוהי מצוה לשמה, ומה השייכות לזה אם יש לו עוד מצוות שנלוות לעלייה. בשלמא אם יש בירושלים פירות גינוסר וחמי טבריה אפשר שהייתה נוצרת פניה בעת העליה לרגל כי יודעים שיש במקום דברים שמושכים שדי לעלות רק בשבילם, נמצאת העלייה עצמה חסרה את העיקר שהוא לעלות לראות את פני האדון ה', אבל אם אדם עולה לרגל כי כך ציווהו הבורא יתברך לעלות בלי מטרה נוספת וכי למה תהיה העליה שלא לשמה שבשל זה נפקע ממנו את מצוה, ועוד שהרי בכל מקום אמרו "לעולם ילמד שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה", הרי לנו כי אי אפשר שבשל זה שתחילת המצוה תהיה שלא לשמה שנמנע ממנו את המצוה כי מתוך שלא לשמה ימשך לעשות זאת לשמה, אבל להפקיע אותה מכל וכל שלעולם לא יקיימנה שמא יגיע לפניה הוא תמוה. הגם שיש לחלק בין לימוד תורה שהמאור שבה יביא את העוסק בה שלא לשמה לידי לשמה, אבל ביתר המצוות אם האדם יתעסק בהן שלא לשמה אפשר שכל ימיו יעשה אותן שלא לשמה, ברם תמוה לחשוד אדם שיעשה את המצוה שלא לשמה כאשר אין את המניעים שיביאוהו שלא לשמה, וכי למה יטלטל אדם עצמו מרחק מאות קילומטרים ג' פעמים בשנה אם לא כדי לקיים את רצון השי"ת לעלות לרגל ולשמוח בעצם הראיה והוא תימה וצע"ג.

והנה בתוס' בריש פסחים (דף ג' ע"ב ד"ה מאליה) הקשו "ורבי יהודה בן בתירא שלא עלה לרגל? וי"ל שלא היה לו קרקע או זקן היה שאינו יכול להלך ברגלו דפטור מפסח כמו מראיה, אי נמי נציבין (מקום מגוריו) חו"ל היה כדמוכח בספרי [פ' ראה]. וצ"ב מה הייתה כוונת התוס' בתירוץ האחרון, ובמשנה למלך ריש ה' קרבן פסח שפך סוללה על דברי תוס', דמנא להשוות דין קרבן פסח לעולת ראייה, שהרי בקרבן פסח איכא כרת? ושמא מצוות ראייה כחובה אין כי אם רשות אבל קרבן פסח שהוא בכרת מהיכי תיתי למפטריה אם לא תהיה לו קרקע? וגם מהיכן שמענו שבני חו"ל יפטרו כלל מעולת ראייה וזהו חידוש גדול מאד?

וביעב"ץ האריך בעניין מאד, וכן בהגהות רבי אלעזר משה הורוביץ העלה בקצרה, דשני התירוץ אחד הם, שתוס' רצו להכריח שלא היה לר' יהודה בן בתירא ד' אמות בארץ ישראל, דאם היה גר בארץ ישראל היאך אתרמי שלא יהיה לו קרקע ד' אמות בארץ ישראל? שהרי הבית בו הוא גר הוא ד' אמות שלו.

לפיכך העלו תוס' לבאר בפשיטות מניין שלא היו לו ד' אמות בארץ ישראל, כיון שבאמת לא גר בארץ ישראל

מועד", ובספר הנייר הלכות חול המועד בהגהה כתב: "ר"ת מתיר להניח תפילין בחוה"מ **ורב עמרם אוסר**".

הרי לנו שהרבה גאונים אסרו להניח תפילין בחול המועד, ומאידך לא מצאנו בשם אף אחד מהגאונים שהתיר להניח תפילין בחוה"מ, לכן מסתבר שבכל בבל לא הניחו תפילין בחוה"מ, ויש מי שטען שכל הגאונים הנ"ל היו משיבת סורא ויתכן שרק שם לא הניחו תפילין בחוה"מ אך בפומבדיתא הניחו, אך אי"ז מסתבר כלל, שהרי יש לנו הרבה תשובות מרב שרירא ורב האי גאון פומבדיתא ואם היה בענין זה חילוק בין סורא לפומבדיתא ודאי היה מזדמן להם לכתוב ע"ז כמה פעמים, ועוד דאם הרבה מגאוני סורא סברו שאין להניח תפילין בחוה"מ ודאי ראו וקיבלו כן איש מפי איש עד האמוראים, ואם נאמר שכבר בימי האמוראים נחלקו בזה בני סורא ובני פומבדיתא, א"כ איך לא נזכר בגמרא דבר מזה בכל המקומות שדנה הגמ' בענין הימים הפטורים מתפילין.

ומה שכל הגאונים האוסרים להניח תפילין בחוה"מ הם מגאוני סורא אין מזה שום ראיה שרק הם סברו כך, שהרי מגאוני פומבדיתא לא הגיעה אלינו שום הוראה בענין זה, ואם נאמר שחלקו על הוראת גאוני סורא בזה א"כ יותר קשה איך לא מצאנו שפירסמו את דעתם בזה, אך אם נאמר שהסכימו עם גאוני סורא ממילא לכן לא הוצרכו לפרסם את דעתם בענין זה, כי כבר קדמום גאוני סורא.

ולכן נראה ברור שכל גאוני בבל לא הניחו תפילין בחוה"מ וכך היה מנהג בבל כבר בזמן האמוראים, ובאמת לא מצאנו בבבלי שום ראיה שיש להניח תפילין בחוה"מ.

אמנם מאידך בתוס' בשלש מקומות (עירובין צ"ו ע"א, מו"ק י"ט ע"א, מנחות ל"ו ע"ב) הביאו ראיה חזקה שיש להניח תפילין בחוה"מ מהירושלמי מו"ק פ"ג ה"ד, דאיתא שם שאדם אחד איבד את התפילין שלו בחוה"מ ורבב"ח הורה ל' חננאל שיתן לו את התפילין שלו ויכתוב תפילין לעצמו, אך רב הורה לו שיכתוב עבורו תפילין בלי הערמה, הרי שחוה"מ זמן תפילין, וכ"כ עוד הרבה ראשונים (התרומה, או"ז, מהר"ם, אגודה, השלמה, ריטב"א, אבודרהם) שמדברי הירושלמי הללו מוכח שחוה"מ זמן תפילין.

ובביאור הגר"א דחה את הראיה מהירושלמי דרב סבר כמ"ד שבת ויו"ט זמן תפילין, אכן התוס' במנחות כתבו: "ומסתמא רב הוה סבירא ליה כהלכתא דשבתות וימים טובים לאו זמן תפילין... דכולהו אמוראי סבירא להו שבת לאו זמן תפילין רב חסדא ורבה בר רב הונא ואף על גב דסבירא להו לילה זמן תפילין", וכ"כ הרא"ש בהלכות קטנות ובתוס' רא"ש עירובין צ"ו ע"א.

ובשו"ת משכנות יעקב או"ח סי' ל"ז הביא ראיה אלימתא שיש להניח תפילין בחוה"מ מדברי המכילתא פרשת בא מסכתא דפסחא פרשה י"ז: "רבי יצחק אומר הואיל ו**שבת קרויה אות** ותפילין קרוין אות לא יתן אות בתוך אות או יתן אות לתוך אות", הרי שהפטור מתפילין הוא רק ביום ש"קרוי" אות, והלא רק שבת מצאנו שנקראת בתורה אות, וכן ימים טובים כיון דאיקרו שבתות ממילא גם הם קרויים אות, אך חוה"מ ודאי לא איקרי שבת, שהרי מפורש בתורה ביום הראשון שבתון וגו', אלמא חוה"מ לאו שבתון

כדן ירושת הבעל ולמ"ד דהוי דאורייתא וא"כ עתה הוא בעל קרקע שאינה חוזרת ביובל ומוחזק בה שפיר, ואפילו אליבא דמ"ד ירושת הבעל לאו דאורייתא נוכל לתרץ שפיר את קושית בעל הטורי אבן, כגון שנשא אשה וילדה בן והבן יורש אותה דאורייתא ולאחר מיכן מת הבן והאב שהוא גר יורשו מדאורייתא וא"כ שפיר משכחת לה עבד משוחרר שעולה לרגל, ודו"ק היטב.

(מהרה"ג החו"ב בעל וברך דוד שליט"א)

מחלוקת בני א"י ובני בבל בענין תפילין בחול המועד

אך את שבתתי תשמרו כי אות בני ובניכם (לא, יג)

בני ובין בני ישראל אות הוא לעולם (לא, יז)

קיימא לן דשבת וימים טובים לאו זמן תפילין הם, והטעם מבואר בעירובין צ"ו ע"א: "רבי עקיבא אומר יכול יניח אדם תפילין בשבתות וימים טובים תלמוד לומר והיה לך לאות על ירך מי שצריך אות יצאו אלו שהן גופן אות", [וברוקח סי' ל' הקשה שבשאר הימים ג"כ יש לנו אות ברית מילה, ותירץ "דאות ממילה לא קרי אות דבעינן אות מיציאת מצרים, ושבת ותפילין אות יציאת מצרים הוי, ולא עבדינן אות על אות", והסמ"ג מ"ע ג' ביאר שצריך שני אותות כמו שני עדים].

אמנם נחלקו רבותינו הראשונים האם חול המועד גם כן הוי אות ואינו זמן תפילין, או שחוה"מ אינו זמן תפילין הוא, ונחלקו בזה מנהגי הקהילות עד היום, וננסה לעמוד על מקור חילופי המנהגים בזה.

הנה כפי הנראה דעת כל גאוני בבל היתה שאין להניח תפילין בחול המועד, **בבה"ג כ"י רומי** (דפוס ברלין) הלכות תפילין (עמ' 230) כתב: "ושאלו מקמיה **מר בר יעקב בן חביב** שאילה לענין תפילין ואמר אסור להניח תפילין בחולו של מועד", וכ"כ התוס' מו"ק י"ט ע"א ד"ה ר' יוסי: "ובהלכות גדולות פסק דאסור להניח תפילין בחולו של מועד", וברא"ש הלכות תפילין סי' ט"ז כתב: "ובספר העיתים של הרב הברצלוני ז"ל ראיתי כתוב, **ובפסקא לגאון**, הלכה אסור להניח תפילין בשבתות וי"ט דכתיב ושמרת את החוקה הזאת, ואסור להניח תפילין בחול המועד", וכ"כ בספר האשכול (אלבק) ח"ב עמ' 88 בשם "פסקא לגאון", וידוע שרוב ספר האשכול הוא קיצור מספר העיתים, וכמעט כלשון הזה ממש הוא **בתשובת רב משה גאון** שבשו"ת הלכות פסוקות מן הגאונים סי' ס"ו, ובשו"ת הגאונים שבספר תורתן של ראשונים ח"א עמ' 47, וז"ל: "והלכתא אסור להניח תפילין בשבתות ובימים טובים דכתיב ושמרת את החוקה הזאת למועדה, ואסור להניח תפילין בחולו של מועד", ובעיטור הלכות תפילין שער ראשון חלק ו': "**לגאון**, ט"ב דגלות עתיקא הוא נתחייב בתפילין וכן מנהג בשתי ישיבות, ובחול המועד אין מניחין כשבת ויום טוב", וכע"ז ממש **בתשובת רב ששנא גאון** שבתשוה"ג שערי תשובה סי' רס"ו, וז"ל: "תשעה באב דאבלות עתיקא היא ודשנן בה האידנא כמה שני עאכ"ו דחייב להניח תפילין וכן הלכה למעשה בשתי ישיבות מניחין תפילין בתשעה באב ואסור להניח תפילין בחולו של

וכן דעת הפסקי רי"ד עירובין צ"ו ע"א ותוס' רי"ד שם שיש להניח תפילין בחוה"מ, ובספר מנהג טוב סי' ל"ב כתב "ומנהג טוב להניח תפילין בחולו של מועד, וכן ראיתי מה"ר משה במה"ר מאיר ז"ל בחולו של מועד של פסח שנת ל"ג שהיה פה עמנו שהניח ואמר לי שרוב גדולי עולם מניחין ורבי ישעיה גם כן", נראה מדבריו שכך היה המנהג הפשוט באיטליה.

וכיון שבאיטליה ואשכנז היה המנהג הפשוט להניח תפילין בחוה"מ ודאי כך ראו וקיבלו מאבותיהם מדור דור, וכיון שראינו שבבבל לא הניחו תפילין בחוה"מ א"כ ודאי מנהג זה ירושה הוא להם מאבותיהם הקדמונים שנהגו כמנהג ארץ ישראל, כידוע.

(ומה שהביאו הפוסקים מן הזוהר שבחוה"מ אסור להניח תפילין, עיין במשכנות יעקב סי' ל"ז שהאריך להוכיח שגם בזוהר נזכרו שיטות הרבה חכמים הסוברים שחוה"מ זמן תפילין, ודעתו נוטה דאפילו לרשב"י חוה"מ זמן תפילין ומפרש דברי הזוהר באופן אחר, ע"ש).

ולפ"ז נמצא דלשני המנהגים יש שורש קדמון מזמן האמוראים, ואלו ואלו דא"ח, ולפ"ז לכאורה כיון דבכל מחלוקת הבבלי והירושלמי קיי"ל כהבבלי א"כ ה"נ קיי"ל כבני בבל דחוה"מ לאו זמן תפילין, אמנם במקומות אחרים כתבתי שנראה שבאשכנז ועוד מקומות קיבלו על עצמם רק את הדינים המפורשים בתלמוד בבלי, אך במה שלא מבואר בגמרא נשאר במנהגם הקדמון גם אם היה נגד מנהג בבל, אמנם בימינו שרוב העולם נוהגים לא להניח תפילין בחוה"מ, ובפרט בא"י, אפשר דנחשב שכבר קיבלנו עלינו את דעת אמוראי בבל בזה, וגדול המנהג.

ובביאור דעת בני בבל אפשר דס"ל דהלכה כר' יוסי דלילה לאו זמן תפילין דס"ל וקרא דושמרת את החוקה הזאת קאי אתפילין, וא"כ ממעטין גם ימי חוה"מ מימים ימימה, דנתמעטו בזה כל הימים שאינם כמו שאר ימים, וכן מפורש בדברי הגאון שבספר העיתים הנ"ל דילפינן מושמרת את החוקה הזאת, וכן הוא בבה"ג סי' כ"ה לפי נוסחת הילדסהיימר.

אמנם בבה"ג בנוסח הרגיל סי' כ"ה הביא את דרשת ר"ע מוהיה לך לאות, וכן פסק שם דלילה זמן תפילין הלכה ואין מורין כן, הרי דפסק דלא כר' יוסי, וכן בהלכות קצובות שימוש תפילין ועשייתן פסק דלילה זמן תפילין, ולדידהו צ"ל דס"ל דאף שימי חוה"מ לא קרויין בתורה אות מ"מ הם ג"כ אות משום איסור מלאכה או משום שיש בהן מצוות מצה וסוכה, וכמ"ש הראשונים, ואף דבמכילתא מבואר שרק יום שקרוי אות פטור מתפילין, מיהו חכמי בבל לא קיבלו כן.

הוא, וכן במן כתוב שבת לא יהיה בו ובחוה"מ ירד מן, וא"כ חוה"מ לא נקרא בתורה אות, והיא ראייה אלימתא.

ועוד נראה להוכיח מהא דאמרינן בהמשך המכילתא שם: "אמרת קדמה שבת שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפילין שאין חייבין עליו לא כרת ולא מיתת בית דין", ולכאורה קשה דהא ביו"ט אין כרת ומיתת ב"ד, וצ"ל דמ"מ יו"ט איתקש לשבת כיון שנקרא שבת, ולפ"ז בחוה"מ שלא נקרא שבת לא שייך לימוד זה, (ועיין מה שכתב בזה המשכנו"י שם).

ועוד ראייה חזקה יש ממה שכתבו בתר"י ברכות י"ד ע"ב מדפי הרי"ף וברא"ש ברכות פ"ג סי' ל"א ובהלכות קטנות הלכות תפילין סי' י"ט בשם ירושלמי (שאינו לפנינו): "ר' יוחנן לא היה מניח תפילין אלא מפסחא לפסחא והיה מחזיק לרישיה מפסחא ועד עצרתא", הרי שהיה מניח תפילין בפסח, (ולפ"ד הגר"א גם זה אפשר לדחות דס"ל כמ"ד שבת זמן תפילין, אך לפ"ד הראשונים הנ"ל לא מסתבר לומר כן) וכתב הרא"ש בהלכות תפילין: "ומה שהיה מניח יותר בפסח נראה לי משום דכי כתיב ושמרת את החקה בפסח כתיב".

[ועוד ראייה הביא האבודרהם (בתפלות הפסח) מדברי המדרש, וז"ל: "ואומר במדרש שהשי"ן שהיא רשומה בתפילין היא רומזת לג' מאות ימים שבשנה שמניחין תפילין כשתסיר שבתות וימים טובים, ואם תסיר ימי חולו של מועד לא יהיה כך", ובספר המוסר לר"י כלץ כתב רמז זה בשם רז"ל, אמנם יתכן שהכוונה למדרש מזמן הראשונים, ובמנורת המאור הל' תפילין כתב: "כדגרסינן בסיפרי מי שאינו מניח תפילין יש עליו שלש מאות עונשין בכל שנה, שהן כנגד ימות השנה שהן ראויין להניח בהן תפילין", אך בספרי לפנינו ליתא, ואולי צריך לומר "כדגרסינן בספרים".]

וכיון שראינו שכל גאוני בבל ס"ל דחוה"מ לאו זמן תפילין, ומאידך בירושלמי ובמכילתא מוכח דחוה"מ הוי זמן תפילין, על כרחך דדבר זה כבר היה שנוי במחלוקת בין בני א"י לבני בבל, דגם המכילתא נסדרה בארץ ישראל, ובדרך כלל מתאימה לגירסאות הירושלמי.

וכמו כן ראינו שהראשונים בני אשכנז כולם ס"ל דחוה"מ זמן תפילין, ספר התרומה הלכות תפילין סי' רי"ג (עמ' ס'), או"ז הלכות תפילין סי' תקפ"ט, דרשות מהר"ח או"ז סי' כ"א, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ח"א סי' תצ"ד, רא"ש הלכות תפילין סי' ט"ז ותוס' רא"ש עירובין צ"ו ע"א ושו"ת הרא"ש כלל כ"ג סי' ג' וסי' ט', ובהגה"מ הלכות תפילין פ"ד ס"ק כ' כתב שכן דעת רבינו שמחה, וכתב "וכן הנהיגו כל רבותינו להניח תפילין בחוה"מ".

נחשבה – הגאון רבי יחיאל הלוי נוביק שליט"א

הנה אנשי כנסת הגדולה במלואה ליצרא דע"ז, ולפני כן הי' יצה"ר חזק מאד כידוע, והדבר תמוה מאד, איזה מין יצה"ר משונה הוא זה, לעבוד עבודה זרה, – כמוכן איננו באים ח"ו למצוא טעם בלעבוד ע"ז, וכתוב אל תפנו אל האלילים, – אולם הדבר אומר דרשני, מה מקום לסוג יצר רע משונה כל כך, וקשה הדבר להבין שהי' סוג כזה של תאוה גופנית, לעבוד ע"ז, דלכאורה ע"ז הוא ענין שקשור לשכל, ולא לענין גופני, ומה טעם הי' להם לשעבד עצמם לע"ז, – ונראה שזהו מכלל עניני התורה שצריך ללמוד, והיינו את יסודות ושורשי הטעות, וכן כידוע מבואר בתחילת הרמב"ם בהלכות ע"ז שורש הטעות של עובדי ע"ז, – וא"כ גם כאן צריך להבין, ובשלמא אם הי' ענין של תאוה גופנית הי' מובן, אבל בפשוטו זה לא שייך לתחום זה, וא"כ צ"ע.

הדרך חזרה מבית הרב מינצברג ארכה לו למעלה מחצי שעה, זו פעם ראשונה שהולך בשעה מאוחרת כל כך, הסמטאות היו חשוכות כליל, והלב דפק מרוב אימה, למזלו הטוב לא הייתה נפש חיה ברחוב מלבד שני חתולים רזים שכעוסים היו על מיעוט מרחב המחיה שלהם שרדפו אחריו בלילות מיאו צרחניות שיחוס וירחם עליהם ויתן להם איזו עצם גרומה.

כשחזר לביתו מצא את ציפורה רעייתו עם ספר התהילים בידה, היא לא הלכה לישון למרות השעה המאוחרת הדפים היו רטובים מדמעות, ניכר היה עליה כי אינה רגועה, לבה הערני אמר לה שהסיפור אינו פשוט כלל לפיכך כדרכה של יהודיה כשרה המפלט לכל הוא בספר תהילים. רב משה יוסף רמז לה שהמו"צ שמע את השאלה בעיון אך אין לו עדיין דעה ברורה בעניין.

"זאת אומרת שבפעם החתונה מתעכבת" יצאה צווחה צרודה מפיה. הבינה יתירה שלה קלטה שהסיפור מסתבך מאוד, כל ההכנות תתעכבנה עד לסיום המלחמה, מי יודע עוד כמה שנים תתמשך המלחמה הארוכה וכמה צרות יעברו על עם ישראל עד שיוכלו לחשוב על עריכת שמחה, בינתיים צארטיל בכורתם תתבגר לה ותעכב שורה של ילדים נוספים בדרכם אל האושר ה' ירחם, עתה חשה את השבר קרוב ומוחשי אליה יותר. רב משה יוסף ניסה להרגיעה, אך לא עלתה בידו.

אותו לילה לא ישן רב משה יוסף, לא נותר לו זמן רב לישון, אך הוא היה חייב להניח לגופו לישון כשעתיים, אחרת יתנקם בו הדבר ביום המחרת, אבל הוא לא היה מסוגל לישון לרגע, הוא התהפך מצד לצד ודמיין את הדברים הכי גרועים שרק יכולים להיות, כל גופו היה שטוף זיעה עד שהשכיבה הפכה לסיוט, כשראה שאין סיכוי שיעצום עין קם ממיטתו והלך אל חדר לימודו לשקוע בלימוד עיוני, אין מפלט במצב כזה רק בלימוד דף גמרא קשה עם מפרשים.

בשעה 3:40 לפנות בוקר התלבש רב משה יוסף בבגדיו, הפעם העדיף לקחת במקום את כובע הפלוש את הקוטשמע (כובע פרווה) הפולנית שהתחבאה לה בארון מאז הגיעו ארצה, הוא עטה על פניו צעיף שחור כרעול פנים כדי לטשטש את מראהו, הוא יצא לכיוון מאה שערים 5 הייתה שם איזו גומחה עמוקה שיכלה להכיל אותו בלי שיהיה ניכר שהוא עומד וצופה מהצד, הוא המתין כמעט שעה ואין קול ואין עונה.

"מה אני מחכה כאן כמו משוגע? חושב רב משה יוסף בזעף וכי אני לא רואה שהרשע ההוא חמד לו לצון, מצא לו קרבן להוציאו בשעה כה מוקדמת מהמיטה החמה, לא די לו בכך שהכניס בי פחדים וכעסים הוא עוד חומד לו לצון, ער איז אשטיק רשע מוחשע".

צינת הלילה דחפה אותו לנטוש את המקום, אבל משום מה רגליו מסומרות למקום, משהו פנימי לא נותן לו לעזוב את המקום. במרחק כמה בתים עמד בצורה נסתרת למדי, יהודי באמצע שנות חייו ואף הוא קפא מצינת הלילה, משום מה לא הפריעה לו הצינה במאומה, בעירה פנימית חיממה את כל גופו וגברה על הצינה, שכן הוא מאותם "שלוחי מצווה שאינם ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן" הוא כעת בשליחות כוח הקדושה, הוא השקיף מהצד לדעת מה יעשה אותו רב משה יוסף.

בסביבות 4:50 נפתחה דלת בית משפחת פינקלשטיין, למרבה צער ראה את חיים שלום שלו חומק מהבית במהירות בלבוש לא הולם בחור חסיד, אך הוא שכח את כובעו? ועוד מתעטף לו בצעיף על הפנים? להיכן הוא הולך בשעה כה מוקדמת? הוא רואה אותו הולך בצעדים מהירים לכיון רחוב "שבטי ישראל" מה יש לו לעשות במקום שאליו הוא הולך? אם ללמוד, הוא יכול ללכת לבית הכנסת הגדול של מאה שערים שכבר פתוח בשעה זו, ישנם כמה משכימי קום שקמים לומר תהילים ולומדים כמה דפי גמרא לפני תפילת שחרית, אבל ברחוב "שבטי ישראל" או יותר נכון "נדחי ישראל" מה יש לחפש?!

אך כעת אין זמן לשאלות, עליו לעקוב אחריו ולראות לאן הוא הולך, הוא ניסה לדלוק אחריו בזהירות בלי שייחשף, אך הדבר לא היה קל.

הדמות המסתורית שמרה על מרחק קבוע של ארבעה מטרים ועקבה אחרי רב משה יוסף בעניין, היא הרגישה את השוק האדיר שתפס את רב משה יוסף, שמחה מרטיטת לב עברה על הדמות עד שלחש לעצמו.

"ב"ה רב משה יוסף הויזמן מבין עניין, הוא לא כמו אותם טיפשים שהזהירו כמה וכמה אזהרות שבניהם עושים מעשים שלא יעשו, ללכת אחרי אותם מסיתים ומדיחים, לעזוב בורות מים חיים ולחצוב בארות נשברים, ב"ה יראת השמים של אותו רב משה יוסף לא נותנת לאהבה שלו לחתנו לטשטשו, הוא עושה בדיוק כפי שנאמר לו, בעזרת הש"ת הוא יעמיד את הבחור במקום הראוי, ובזה יהיה רווחנו כפול, הוצאנו מבית הבליעה של המשחיתים את טרפם "חתיכה הראויה להתכבד" בכל מקום, שנית הוא לא יהווה חוד החנית במערכה כנגדנו, אם חלילה וחס לא נצליח להשפיע עליו, מי יודע כמה נפשות הוא עלול להוריד לבאר שחת. ב"ה שהעמיד שומרים על חומות ירושלים שלא לתת לסטרא אחרא כוח אחיזה בתוכנו.

חיים שלום שהיה צעיר וגמיש מאוד, הלך במהירות רבה שלא הייתה מביישת ציטה מיומנת שיוצאת למרדף אחרי זברה שמנמנה, ארוחת בקר טובה שלא מצויה תמיד, רב משה יוסף נגרד אחריו לאחור, הוא ראה את חתנו עובר את רחוב "שבטי ישראל" ומשם נכנס לשכונת "מוסררה" שהיא מקום צייה ושימוץ, רק עניים מרודים חיו בה, חלקם ה' ישמור, משפחות פשע, שכאן יהיה מקום הלימוד שלו? "וועה איז צו מיר" (אבוי לי) נחרד רב משה יוסף למראה עינו.

כל גופו של רב משה יוסף התקשח, עד שחש כאילו לומבגו (ובעברית שמה "מתנת" כאב הגב התחתון) אוחזת בו ומצמיחה את כל אבריו.

מה הוא עושה כאן? מה הוא מחפש במקום ציה וצלמוות, שאדם שפוי אינו מוצא בו מקום גם בשעות היום? אולי הוא לומד עם רבו במקום זה, אולי היהודי המוזר שאיש אינו מבין על מהותו מצא לעצמו מקום חדש ללימוד, במקום שכונת "עץ חיים"? אבל למה בשעות כאלו מחזרות? מדוע לא ללכת ללמוד בשעה הרגילה 9 כפי שתמיד הוא רגיל. אולי הוא עושה כעת חזרות על החומר הקשה, מסכתות זבחים ובכורות עם המהר"ט אלגאזי בעת ובעונה אחת, צורכות הרבה שעות לימוד וחזרה, אולי הלך כעת לכאן ללמוד? אבל מה רע בבית הכנסת של מאה שערים, למה ללכת כה רחוק ובמקום כזה ניזח?

עוד קושיא עצומה מציקה לו שלא חשב עליה עד לרגע זה, אם חיים שלום הלך לכאן ללמוד, גם אפרים זלמן היה צריך להיות איתו כי גם את החזרות עשו תמיד יחד, למה לא אמר לו אפרים זלמן מילה אחת שמקום הלימוד שלו הועתק לשכונת מוסררה?

הקושי היותר גדול שמציק לו כעת, למה אותו אלמוני ראה למסור על חתנו ולא על בנו בכורו אפרים זלמן? וכי אפרים זלמן שהולך לפנות בוקר למקום שאינו ראוי, אינו מספיק סיבה להתריע על כך? מפני מה התריע על חיים שלום ולא על אפרים זלמן? משהו מוזר שאין לו על כך הסבר. והקושיא המרכזית, למה כעת הוא לא רואה את אפרים זלמן, הרי שניהם לומדים תמיד ביחד, למה הוא לא הגיע לכאן?

הוא עמד מרחוק וראה את חיים שלום שלו מתקרב לאיזה בית שהיה חצי מבונה, מוציא מפתח ארוך ומשונה בצורתו מכיסו ומתאימו אל הדלת ונעלם במהירות. רב משה יוסף המתין מספר דקות עד שהעז להתקרב לבניין, הוא ראה את שם הרחוב "חולדה הנביאה" 5 הוא ידע היטב, שם הרחוב והמספר יחקקו על לוח לבו, עד שידע בבירור שהכל תקין עם חתנו.

לבו אמר לו שהמצב אינו פשוט, אך מאיך, אי אפשר לעשות כלום, בלי להזדקק לחוכמתו של מו"ר המו"צ שיחי', מרגע זה ידע שמה שהיה ברור עד עתה, כבר אינו ברור כלל וכלל. מי ידע אם לא נגרד אחרי קבוצה לא ראויה, ומי ידע מה עם אפרים זלמן שלו, הרי הם חברים ועושים כל דבר ביחד, היתכן שגם אפרים זלמן נגוע באיזה חטא שאין לו אפילו מושג מהו?

"אוי טאטע זיסער, האב רחמנועס אויפ מיר, אך ווייס נישט וואס צו טראכטן (אבא מתוק [כיניו כלפי מעלה] תרחם עלי אין לי מושג על מה לחשוב". עברו הרהורי צמרמורת בלבו, הוא נטל את רגליו ושייך אותן בכבודות, אך לא לביתו, אלא לבית הכנסת של מאה שערים, לומר פרקי תהילים יחד עם משכמי קום, להמתיק את הגזירה הנוראה שניחתה עליו בפתאומיות.

גם הדמות המסתורית פרשה מהמקום, הלילה ארוך, עד לתפילת שחרית במניין השלישי של השטיבלאך יש זמן למכביר, יש מה לעשות, הפעם יש לו הרבה מה להוסיף לבני החבורה הקדושה שיושבים עד בוש לשמוע מה נעשה בחזית. א"ה יבואו עדכונים הישר מן השטח, החברה יבינו שמה שכולם עושים ביחד הוא עושה ביד אחת... ועדיין יש לו את היכולת לנהל עוד כמה וכמה מערכות בס"ד.

עשרים דקות עוברות ועדיין אין רמז קל לרב לייבל וערקער יושב ראש החבורה. יענקל פליישמן החליט, עד כאן סדר הבטלה, הוא קם ממקומו בכעס רב.

"עד כאן לשבת הגדול" המתנתי כהנה וכהנה, לפי כל הסיכומים עלינו לעזוב את המקום, בואו ונצא, דבר זה ילמד את ראש החבורה המתנשא שלא יזלזל בחברים היקרים שיושבים שעות על גבי שעות בשעות לא שעות, אדרבה יבוא ויראה את חדר הכינוסים שלנו נעול, זה יתן לו תזכורת שהוא לא ה'מאן דאמר' היחיד".

ברם הפרד הנורא מפני הקמב"ץ ריתק את כל הנוכחים למקומם. איש לא העז לצאת ולהשאיר את רב לייבל בחוץ.

את יענקל המצב לא הרתיע, הוא קם מכסאו במטרה לצאת החוצה, הוא ידע שאם יפליג עוד דקה מיותרת, הוא ילך לישון בבית הוריו, יענטל דבושא כבר פסקה לו את פסוקה האחרון.

"דאס איז דיא לעצטע מאל וואס דו פערשפעטיגסט זיך קומען א'היים, דיא נעקסטע מאל וועסטו מיר טרעפן אין... מיט דיא י"ב שורות". (זו הפעם האחרונה שאתה מתאחר לבוא הביתה, בפעם הנוספת תפגשני ב... עם כתב כריתות)

בדרך כלל האיומים שלה היו איומי סרק, למרות שהיה עושה לה תרגילים בלילות, אבל בטבעו היה יענקל בעל טוב ובעל שיחה נעימה ועשה גם דברים טובים בבית, כזיווג שני ודאי יתאים לה, יענטל דבושא ידעה היטב שדבש לא מצפה לה בבית, אחותה הגדולה שיינא מירל היא דוגמא טובה לכך, היא יושבת בבית עם שני ילדים ומחכה לזיווג קרוב לחמש שנים. אך היא קצת אימפולסיבית וכשהכעס בוער בה, היא מסוגלת לעשות שטויות. ולך תדע מתי יקרע החוט, הוא כבר הלך על חבל דק ויתכן שהחוט עומד להיקרע.

לפני שבועיים בדיוק הגיע לבית בשעה 1 בלילה, לא כל כך מאוחר ביחס לשנות בחרותו (לא היה לילה אחד שהלך לישון לפני השעה 3 לפנות בוקר, לאחר שגמר ללמוד את כל ה'נייעס' של ירושלים ישר והפוך, עם חבילה לא קטנה של "חאמלע" מאכל תענוג של ירושלים בימים הקשים ההם) יענטל דבושא קיבלה אותו כשזיקי אש רושפים בעיניה.

"דו שטיק צילייגער וואס דו ביסט, סיא דיר נישט וויכטיג צו וויסען וואס סיא טוהט זיך אין שטוב? (חתיכת עסקנציק עלוב שכמותך, האם לא חשוב לדעת מה נעשה בבית?) שעות אני צריכה עזרה בלהרגיע את אלי'נקה שלא פוסק מלבכות כבר מהשעה 9 אני מתמוטטת וחשה את עצמי כ"משפחה חד הורית" למה אני צריכה לבשל ולכבס ולהיות האשה המסורה, שעה שאתה מוצא לעצמך עיסוק עם כל בטלני ירושלים, שכביכול רוצים לעזור לרבש"ע לשמור על הקינדערלאך (ילדים) שלו. ובכן זו הפעם האחרונה שאני מזהירה אותך, אם לא תגיע לבית מאוחר מהשעה 11 תצטוך לחפש לך מקום אחר, אולי על ספסלי "תורה ויראה" כמה ימים אחרי שתחוש את כאבי הגב משכיבה על הספסלים הנוקשים, תבין שעדיף להיות בבית בזמן".

"אני מבטיח לך בכל היקר לי שאני מגיע בעזרה"ת בכל לילה לא יאחר מעשר בערב".

ההבטחה נשמרה שלושה ימים רצופים, אבל לאחר מיכן היו לו כמה דברים חשובים לסדר והוא הגיע אחרי השעה 11 יענטיל דבושא הזהירה אותו שהוא שב אל המסלול הישן, אבל הוא הבטיח לה שהוא לא יאחר יותר מהשעה הזאת.

"היו לי פשוט כמה סידורים דחופים שלא סבלו דיחוי, אבל בלי נדר תראי שיותר לא אאחר".

ושוב החזיקה ההבטחה כמה ימים ואחרי "ישיבת הצדיקים טובה להם ולא לעולם" איחר לבוא לאחר השעה 12. כל הדרך לבית חשש מפני תגובתה, אבל הוא שמע פעם פתגם מאחיו הגדול "מ'טוהטס זיך האן דעם טויבענ'ס היטל" (לובשים את כובע החרשים- כלומר לא מגיבים כלום על מה שלא יאמר) הוא החליט לאמץ את הפסוק בשלמות. כשהגיע לביתו עמדה מולו נוות ביתו כולה לוהטת מכעס.

"כל ההבטחות שלך שוות פחות מקליפת השום, אתה פשוט משקר לי בלי להניד ענפך, זה מה שהכי כואב לי, כל החברות שלי נשואות לבעלים שיותר יראים ושלמים ממך, כולם יושבים ולומדים, או עוסקים לפרנסת ביתם ומטים כתף לשאת בעול הבית, רק אתה מצאת לך פטור לכל מה שהקריא רבי ישעיה שיינברגר תחת החופה מתוך מגילת הכתובה, לא הבנתי את המילים, אבל אמא שלי אמרה שיש נוסח התחייבות מושלם שמגן עלי שלא אהיה בידי "שמעגעגע" (כלומניק) כמון. אז איפה ההגנה שלי אם מילה שלי אינה תופסת אצלך מקום?"

יענקל נקט את העצה של אחיו ומילא את פיו מים, אלא שעצה זו הזיקה יותר משהועילה, כשראתה שאין ממנו כל מענה פסקה את פסוקה: "דאס איז דיא לעצטע מאל וואס דו פערשפעטיגסט זיך קומען א'היים, דיא נעקסטע מאל וועסטו מיר טרעפן אין... מיט דיא "ב שורות". (זו הפעם האחרונה שאתה מתאחר לבוא הביתה בפעם הנוספת תפגשני ב... עם כתב כריתות)

הפעם הבין יענקל שהקדיח את תבשילו, הוא נאלץ להוריד את כובע החרשים שלבש ולפייס את רוחה הנסערת, שעותיים של בכיות וצעקות עברו על כותלי הבית, הוא יצא מגדרו להודיע לה שאם בפעם הבאה רב לייבל ווערקער עושה בעיות ומאחר את האסיפה הוא לא מתחשב באיש וקם בהפגנתיות לבית.

הפעם הוא צריך לפרוע את השטר, אחרת באמת יצטוך לקבל את "ב השורות. הוא קם מקומו לכיוון הדלת כולו שטוף זיעה קרה, אין לו מילים לומר לאשתו על האיחור, מה יאמר לה שקם וברח ולא המתין לצדיק ההוא, אבל למה בילה את כל הלילה במחסן? אם עוזבים את האסיפה יכולים לעשות זאת 4 שעות לפני כן.

בדיוק ברגע זה נראתה דמותו התמירה של הקמב"ץ ר' לייבל ווערקער כשכולו נוטף זיעה, ניכר עליו כי התאמץ מאוד בתפקיד האחרון שלקח על עצמו. לייבל הוא אדם סמכותי שאינו מאציל מסמכויותיו לפיקודיו, הוא לוקח הרבה תפקידים לעצמו, משום שאינו סומך על עמיתיו שיעשו דבר בצורה מושלמת. יחס זה הביא הרבה ביקורת אצל חבריו לרעיון, אבל אי אפשר בלעדיו, הוא הקים את הארגון והוא גם "עמוד התמך" לכן חייבים לבלוע אותו כפי שהוא.

יענקל פליישמן שהיה ממורמר מאד מהיעלמויות המסתוריות שלא נתן עליהם דין וחשבון, התפרץ כמו "לבה" רותחת.

"אם אתה יודע שאתה מתכוון להיעדר מהאסיפה השבועית לכמה שעות, למה אתה קובע לנו שעה מוקדמת וגורם לנו להמתין עלך עד בוש, משך שעותיים שלושי? אני מנוע מלומר, אבל יש לי בעיות קשות שמונעות ממני ליטול חלק במבצעים בצורה שלומפרית זו. יתכן שאאלץ להגיש את התפטרותי מחברותי בארגון" סיים באיום משמעותי.

רב לייבל לא נבהל מהתפטרותו הצפויה של יענקל הספונטני, הוא מכיר את הבעיה שלו מקרוב ויודע שזה יקרה במוקדם או במאוחר, יענטעל דבושא איננה אשה קלה והיא לא מוכנה לגבות את בעלה על כל ההיעלמויות הלא צפויות, היא לא תתן לו רוח גבית, אין ברירה צריכים לומר לו את הפסוק כבר עכשיו, כשזה יקרה מוטב שלא יהיה אשם בכך.

"יענקל היקר, אנחנו מאד מוקירים ומעריכים את ההשקעה הרבה ביסוד ובמיסוד הארגון ובהצלחתו עד הלום, אבל כידוע שלכל אדם יש תחליף, אפילו מלך יש לו יורש, ברגע שהגעת למיצוי היכולות שלך, היך הופך לנטל על סגל החבורה הקדושה שלנו שמקדישה לגבוה את כל הנאות הגוף ואף דברים שכביכול נחוצים לאדם, כדי להצליח בהצלחת נפשיות.

עלינו לעמוד כמו "חומה בצורה" מול כל הנושרים הטיפשים שמחליפים חיי עולם בחיי שעה. בשביל זה אני חייב אנשים מסורים שאין להם שום מטרה בעולם חוץ משליחות הקודש שלנו. על כן אבקשך לומר לנו יפה שלום ובזה נגמר תפקידך החשוב. אבל אני מזהיר אותך שפך יהיה נצור, אסור לך לדבר עם איש על מה שאנו דנים בכינוסים... ובאם דברת אדע על ק".

